

STUDIE

Druhý život Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici v povojnovom období a komunistickej ére¹

MAREK SYRNÝ – MARIAN UHRIN

The Second Life of the Slovak National Uprising in Banská Bystrica in the Postwar Period and the Communist Era

From the end of August to the end of October 1944, a widespread anti-Nazi uprising occurred in central Slovakia, with its focal point in Banská Bystrica. This uprising, which would subsequently be recognised as the Slovak National Uprising, played a significant role in the post-war era. This initiative represented an endeavour by the Slovak resistance movement of that period, comprising centrist democrats and predominantly the communist left, to align with the Allies and advocate for the re-establishment of the Czechoslovak Republic, with Slovakia being granted equal standing within it. Despite its military defeat, the movement succeeded in establishing a distinct political identity for Slovakia, one that positioned the nation as a sovereign entity within a broader Czech state. In the aftermath of the war, Slovak politics and society allocated significant resources and energy to the commemoration of not only the victims of the uprising, but also the political legacy of this historic event. The commemoration in Banská Bystrica comprised the annual nationwide celebrations of the Uprising, and later the dominant Slovak National Uprising Memorial, along with the activities of the Slovak National Uprising Museum, which was located there. In addition to analysing the manifestations of the commemoration of the Uprising in the city, the contribution will focus in particular on the dynamics of the development and influences of political and social changes that characterised this public „remem-

---

1 Štúdiá vznikla v rámci riešenia grantovej úlohy VEGA č. 1/0108/22 „Reflexia vplyvu stalin-ského režimu v ZSSR na slovenskú politiku a spoločnosť v rokoch 1935–1956“.

brance“ in the post-war period, with a particular emphasis on the influence of the communist regime. The communist leadership of the state also adopted a totalizing interpretation of the resistance and the Uprising, and derived its claim to a monopoly on power from these events. This phenomenon was reflected in the manner, timing, and participants involved in the public commemoration and celebration of the Uprising in the central location of these activities, namely Banská Bystrica.

Keywords: Slovak National Uprising, Banská Bystrica, public space, commemoration of historical events, communist regime

Už od dávneho si ľudstvo špeciálnymi objektmi a rituálmi pripomína významné udalosti, fenomény i osobnosti svojej minulosti. Spočiatku sa tradičné kultové záležitosti ideologizáciou verejného priestoru po francúzskej revolúcii zmenili na moderné pripomínanie si prelomových spoločenských skutočností a ich hlavných protagonistov, ale tiež na nástroj utužovania politických „izmov“ akéhokoľvek zafarbenia. Zvlášť významné miesto si nachádzala ideologizovaná história vo verejnom priestore svoje miesto v totalitných režimoch 20. storočia, keď sa fašizmus/nacizmus či komunizmus snažil o úplnú kontrolu spoločnosti a jednotlivca, vrátane jeho názorového sveta. V konfrontácii s nacizmom a fašizmom, ktorý zapríčinil počas II. svetovej vojny priamu smrť desiatok miliónov ľudských bytostí, aj víťazné povojnové krajiny, vrátane Slovenska, pociťovali nutnosť pripomínať si verejne, a čo možno najvýraznejšie, tie „slávne“ udalosti vojny, ktoré spôsobili porážku nepriateľa v existenčnom boji. A prirodzene, vzhľadom na indoktrináciu verejného priestoru predošlou agresívnou a totalitnou ideológiou, aj povojnové pamätné miesta, pamätníky a pamätné „akty“ vojny, odboja či víťazstva v sebe nutne niesli aj reverzné mechanizmy víťaznej ideologickej interpretácie toho, čo dobré a zlé pre spoločnosť počas vojnového besnenia. Prirodzene viac v sovietskej sfére vplyvu ako na pluralitnejšom Západe sa prejavovala snaha nielen bilagovať negatívnu minulosť a spoločenské správanie, ale aj zdôvodňovať nároky novej moci. Tá bola v sovietskom priestore čoraz viac „monoteistická“ a snažila sa cez vojnové udalosti vysvetľovať nutnosť bazálnych spoločenských premien v zmysle komunistickej ideológie a vládnej praxe.

Po vojne tu bola teda všeobecná potreba prekonať skúsenosť vojrovej okupácie a kolaborácie či vojnového poníženia a porážok, ktoré by mohli zanechať v spoločenskej pamäti príliš traumatizujúce spomienky. A tak, ako sa snaží jednotlivec vytesniť z pamäti negatívne prežitky minulosti a nahradiť ich pozitívnymi percepciami, aj v povojnovom európskom priestore sa pociťoval záujem programovo ukončiť traumatizujúce vojnové dejiny. A cez inštrumentalizáciu pri-

pomínania vojny vo verejnom priestore a na verejných podujatiach zanechať v kolektívnej pamäti národa želaný obraz odvahy a rozhodnosti vzdorovať „zlu“ pri iba veľmi malej kolaborácii s okupačnou mocou, či politikou nacistického Nemecka. Zároveň obrovské ľudské a materiálne straty evokovali ďalekosiahle úvahy o tom, ako sa toho vyvarovať a ako sa vyrovnáť s vlastnými zlyhaniami i podielom na násilí voči iným i vlastným.²

Samozrejme aj v slovenskej spoločnosti a politike sa pociťovala prirodzená potreba verejne vystaviť účet predošlým šiestim vojnovým rokom. A keďže v prvých dvoch tretinách vojny sa nebolo ohľadom Slovenska vôbec čím chváliť, aj z logického stavu vecí, a prirodzene aj pre účely zdôvodnenia svojho nároku na povojnovú moc, sa na piedestál najvýznamnejšej historickej udalosti dovtedajších moderných slovenských dejín dostalo Slovenské národné povstanie (SNP). Bolo jednoznačným prihlásením sa „drvivej väčšiny“ Slovenska ku Spojencom a ich boju proti Osi, odvrhnutím kolaborantskej totality a vyhlásením novej spoločenskej reality, t.j. návratu k demokratickej československej štátnosti, ale už menej pluralistickej (vylúčenie „vojnových „previnilcov“), federalizovanej a socializovanej. Plne vyjadrovalo politické plány odboja a novej politickej moci na Slovensku, kreovanej v Povstaní a tvorenej centristickými demokratmi na jednej a ľavicovými komunistami a sociálnymi demokratmi na strane druhej. SNP, ako neodškriepiteľne najväčšie odbojové vzplanutie v moderných slovenských dejinách, sledujúce ako ideu národnú (rovnoprávnosť s Čechmi), tak aj demokratickú (nahradenie totalitného režimu pluralistickejším), sa stalo najvýznamnejším prostriedkom boja povojnovej slovenskej politiky za lepšie štátoprávne a hospodárske postavenie, ako aj spoločenské a kultúrne vnímanie Slovenska v obnovenom československom štáte. Fakticky v prvých mesiacoch po vojne neodznal takmer nijaký významnejší verejný politický prejav lídrov povojnového Slovenska, ktorý by neprízvukoval, že vďaka Povstaniu a jeho obetiam má Slovensko neodškriepiteľný nárok na úplne rovnocenné postavenie v spoločnom štáte, na ekonomickú pomoc a odškodnenie za povstalecké straty i na široko prejavovaný rešpekt za takýto „veľký čin“.³

2 JUDT, Tony: The Past is another country: Myth and Memory in Postwar Europe. In: *The Politics of Retribution in Europe. World War II and its Aftermath*. Eds. Deák, István – Gross T. Jan – Judt, Tony. Princeton 2000, s. 293–295.

3 Okrem nespočetného množstva článkov v dobovej slovenskej tlači rokov 1945–1948 potvrdzujúcej uvedené tvrdenie, porovnaj: SYRNÝ, Marek: *Slovenskí demokrati '44–48*. Banská Bystrica 2010, s. 172, 236, 261, 267; Jozef Lettrich: *Publicistika 1945–1948 (články – prejavy – rozhovory)*. Eds. Guba, Ivan – Syrný, Marek. Banská Bystrica 2015, s. 33, 48, 54–55, 93; SYRNÝ, Marek: Poslanci Komunistickej strany Slovenska v povojnovom československom parlamente v rokoch 1945–1948. In: *Bolševizmus, komunizmus a radikálny socializmus v Československu*, sv. III. Eds. Kárník, Zdeněk – Kopeček, Michal. Praha 2004, s. 138–140.

A ruku v ruke s politickými prehláseniami a apelmi povojnovej slovenskej politiky a sľubmi českej politiky, začala sa prostredníctvom artikulovaných pamätných miest, objektov (i subjektov) a podujatí na Slovensku – a prirodzene najmä v centre nedávneho Povstania v Banskej Bystrici – vytvárať povojnová politika pamäti, založená na SNP ako najvýznamnejšom pozitívnom spoločenskom prejave v moderných slovenských dejinách.

Prvé centrálné oslavy Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici a vývoj v prvých povojnových rokoch

Pár mesiacov potom, čo sa povojnová republika ako tak otriasla z posledných vojnových bojov, v utorok a v stredu 28. a 29. augusta 1945 prebehli na centrálnom námestí v Banskej Bystrici prvé celorepublikové oslavy SNP. Vzhľadom k tomu, že išlo o najevidentnejší a aj medzinárodne najuznávanejší odbojový počin v Československu, a najdôležitejšiu politicko-spoločenskú a bojovú udalosť na Slovensku v jeho moderných dejinách, ktorej sa aktívne zúčastnili desaťtisíce Slovákov, bola účasť obyvateľstva i politických špičiek masívna. Význam prvých osláv Povstania podtrhol i fakt, že sa pri tejto príležitosti formálne kreovala aj nová Slovenská národná rada (SNR) a schvaľovali sa slovenskí poslanci do československého parlamentu. Formálne sa výber a schvaľovanie kandidátov do SNR a parlamentu na celoslovenskom zjazde delegátov národných výborov, ktorý sa symptomaticky konal v predvečer osláv SNP. Zjazdu sa 28. augusta 1945 zúčastnilo 672 delegátov národných výborov, ktoré predstavovali po vojne integrovaný inštitút štátnej i verejnej správy, teda lokálnu moc na Slovensku.⁴ A opäť, ako už veľakrát predtým, stredobodom úvodu záverečnej deklarácie Zjazdu, ktorú prečítal Ladislav Novomeský, bolo vyzdvihnutie slovenského odboja a obetí, ktoré sa priniesli československej slobode a demokracii v Povstaní.⁵

Hoci bol zjazd delegátov národných výborov najvýznamnejšou akciou v tento deň, zďaleka nebol jedinou, ktorá si v Banskej Bystrici pripomínala udalosti, ktoré sa tu pred rokom počas vojny a Povstania odohrávali. Už deň predtým sa začal v meste zjazd slovenských umelcov a vedeckých pracovníkov či sa ustanovoval zväz bojovníkov 1. čs. armády (povstaleckej), známy neskôr ako SVOJPOV (Sväz vojakov povstania). A hoci štátny sviatok bol iba 29. augusta, už od nedele (26. 8.) až do piatka (31. 8.) prebiehali v Banskej Bystrici mnohé

4 Archív Múzea Slovenského národného povstania (A MSNP), neusporiadané. *Zápisnica zo zasadnutia delegátov národných výborov v Banskej Bystrici*, 28. 8. 1945.

5 *Národné výbory*, r. 1945, č. 2 (1.1.1945), s. 9–10.

športové a kultúrne podujatia (kino, divadlo, opera...). V starej radnici na Námestí Červenej armády⁶ bola otvorená aj prvá výstava venovaná Povstaniu, čo môžeme s dávkou nadsadenia považovať za počiatky cesty vedúcej k vzniku Múzea SNP v Banskej Bystrici (o 10 rokov neskôr) resp. Pamätníka SNP o vyše 20 rokov neskôr.

Samotný hlavný deň osláv, 29. august 1945, začína o 6.00 „budičkom“ vojenskej hudby, o dve hodiny neskôr nasledovalo na futbalovom ihrisku ŠK Banská Bystrica vyznamenávanie účastníkov povstania (vojaci, partizáni, politici a „civilni“). O desiatej predpoludním pokračovali oslavy defilovaním vojakov, partizánov a príslušníkov Národnej bezpečnosti pred tribúnou s prezidentom Benešom, predstaviteľmi vlády a členmi SNR. Hlavnú časť osláv predstavovala od štvrtej popoludní „ľudová manifestácia“⁷ na preplnenom Námestí Národného povstania (dobová tlač vravela o desaťtisícoch prítomných)⁸ s prejavmi prezidenta a vrcholných predstaviteľov slovenskej resp. československej politiky. Najvýznamnejší prejav mal prirodzene prezident „obnoviteľ“ Edvard Beneš, ktorý ho predniesol v slovenčine (či sa o ňu aspoň urputne snažil). Už úvod jeho reči bol balzomom pre uši nielen zhromaždených slovenských politikov stojacich za zorganizovaním Povstania a snažiacich sa o politickú „vyrovnanosť“ s dominantnou českou časťou republiky, ale aj pre zhromaždené davy, majúce svoj podiel na SNP. „[...] s hrdosťou a pýchou, dôstojne a sebavedome, [...] pozeráme sa dnes všetci späť na jeden z najväčších činov doterajšej slovenskej histórie, na slovenské povstanie z augusta roku 44. [...] Slovensko svojim udatným bojom dokázalo vernosť rozhodnej väčšiny slovenského ľudu myšlienke jednotnej československej republiky. Slovensko napísalo, opäť to opakujem, svojim povstaním jednu z najkrajších kapitol svojej slovenskej histórie.“⁹ Výrazné „nadbiehanie si“ zúčastneným slovenským politikom a zhromaždeným Slovákom iba mierne nivelizovalo prezidentovo zdôrazňovanie zásadného významu ním vedenej zahraničnej akcie pre medzinárodné obnovenie československej štátnosti. Aj neskôr sa jeho slová stretávali s veľkým zadostučine-

6 Dnes Námestie Štefana Moyzesa.

7 A MSNP, f. XV, k. 10. *Programy a pozvánky prvých osláv SNP v Banskej Bystrici*, 8. 1945.

8 *Hlas ľudu* z augusta 1945 písal o 50-tisíc účastníkoch osláv a prehliadke, na ktorú prišlo do 100-tisíc ľudí. Tieto čísla však treba asi brať s miernou rezervou, aj keby tam bolo „celé Horehronie“, keďže Banská Bystrica mala vtedy iba okolo 12-tisíc obyvateľov. VRAŽDA, Daniel: Keď prišiel do Banskej Bystrice Chruščov, socha Panny Márie nad tribúnou išla dolu – z histórie osláv SNP. In: *Denník N*, 28. 8. 2019, online in: <https://dennikn.sk/1566453/ked-prisiel-do-banskej-bystrice-chruscov-socha-panny-marie-nad-tribunou-isl-dolu-z-historie-oslav-snp/>. Faktom však ostáva, že so stotisícovou účasťou pracovala väčšina vtedajších hlavných periodík. Pozri napr.: Hlavný deň osláv v Banskej Bystrici. In: *Čas*, 31. 8. 1945, s. 1.

9 A MSNP, f. C, prir. č. C6/2001.

ním a odmenou v podobe potlesku, najmä keď sa hovorilo o potrebe rovnoprávnosti Slovákov v obnovenej republike na základe „skúšky dospelosti“ zloženej Povstaním. „Význam tohoto historického povstania ďaleko presahuje slovenské hranice. [...] Slováci sú tak vyspelí, tak politicky zrelí, a tak demokraticky vzdelaní, že v rozhodnom okamihu, [...] vedia siahnúť k zbrani a previesť revolúciu. [...] Menom všetkého československého ľudu, vyslovujem Vám, slovenským občanom, moju vďačnosť, svoje úprimné uznanie“.¹⁰

Prezidentove slová vo svojom prejave počas osláv potvrdzoval, rozvíjal, ale tiež pozornosť publika nasmeroval aj trochu iným smerom aj vtedajší predseda SNR a líder Demokratickej strany (DS) Jozef Lettrich. Okrem vyzdvihovania Povstania ako vstupenky do plnohodnotného vnímania Slovenska v povojnovej Československej republike, cielene zdôrazňoval práve to, že nová československá štátnosť bola fakticky obnovená na domácom území práve na Slovensku a boli to práve Slováci, ktorí tak výrazne prispeli k jej obnoveniu. A bola to práve SNR, ktorá prevzala Povstaním prevzala nad Slovenskom najvyššiu moc. V Lettrichovej reči prirodzene nemohol chýbať apel na prezidenta ohľadom slovenských obetí a vernosti Československej republike,¹¹ aby bol potom neskôr tento kredit Povstania využívaný v ďalších politických bojoch za federalizáciu štátu. Prejav predsedu SNR v sebe niesol aj celkové zhodnotenie a prepojenie Povstania s celkovým vývojom oslobodzovania, a tiež zdôraznenie jeho internacionálneho charakteru.¹²

Po odznení všetkých prejavov prišlo na rad aj symbolické polozenie základného kameňa pomníka obetí Povstania. V Banskej Bystrici sa vytvoril aj Prípravný výbor na postavenie Pamätníka SNP, na čelo ktorého – symptomaticky do budúcnosti – sa postavil spiritus movens povstaleckej i povojnovej KSS Gustáv Husák (do septembra 1945 povereník vnútra).¹³ Vtedy ešte nebolo defi-

---

10 Tamtiež.

11 „Pán prezident, idea československej štátnej samostatnosti a jednoty nikdy nebola tak hlbokým presvedčením slovenského ľudu a tejto zeme a Československá republika nemala nikdy pevnejšie položené základy svojej existencie na Slovensku, ako ich má dnes. To je zásluhou Slovenského národného povstania z minulého roku, lebo povstaním sa tieto základy kládli do srdc národa uprostred ťažkých a krvavých bojov, lebo sa za ne dobrovoľne a spontánne obetovali najdrahšie hodnoty synov a dcér nášho národa: životy a krv.“ Odkaz povstania verne splníme. In: *Čas*, r. 1945, č. 108 (1. 9. 1945), s. 1.

12 Tamtiež.

13 Na margo Husákových organizačno-osobnostných charakteristík poznámka na margo využívania/zneužívania svojho postavenia a osláv SNP na politický boj. Gustáv Husák bol na čele organizačného výboru centrálnych osláv SNP v Banskej Bystrici, a aj v rámci svojho politického „ŕaženia“ proti katolíckej cirkvi, ktorá sa verejne ozvala proti poštátňovaniu školstva, oznámil banskobystrickému biskupovi Škrábikovi, že na oslavy nie je pozvaný. ČERNÁK, Tomáš – SYRNÝ, Marek: *Husák: vrcholy a pády 1945–1951*. Bratislava 2018, s. 71.

nitívne rozhodnuté, v ktorom meste by mal takýto ústredný pomník/pamätník stáť. V hre boli viaceré mestá na strednom Slovensku. Ešte v tom istom roku vznikla tiež Spoločnosť Pamätníka SNP v Martine, ktorá pri 2. výročí SNP v roku 1946 položila základný kameň na jeho výstavbu v Martine. Dobový materiál z tohto obdobia potvrdzuje, že prípravné práce na výstavbu Pamätníka SNP sa rozbehli aj v iných mestách stredného Slovenska.¹⁴

Je ťažké povedať, či sa už vtedy uvažovalo aj o niečom inom, ako skutočne iba o pomníku padlým, alebo sa už vtedy uvažovalo aj o niečom širšom, inštitucionálnejšom, o mieste, kde by sa odboj a SNP pripomínalo muzeálne, bádalo o Povstaní a prezentovalo ho. Pravdepodobne ale myšlienky na Pamätník SNP už vtedy kráčali aj týmto smerom.

Od myšlienke k činom však ubehol ešte dlhší čas, v ktorom sa začalo prezentovať Povstanie v samotných uliciach Banskej Bystrice. Tu bola prvá pamätná tabuľa odhalená už v roku 1946. Bola osadená na budove niekdajšieho povstaleckého Povereníctva pre pošty a telegrafy a zároveň aj Povereníctva pre dopravu a železnice.¹⁵ Už o rok neskôr, pri treťom výročí SNP, sa ale s odhalovaním pamätných tabúl na budovách niekdajších povstaleckých povereníctiev, inštitúcií i miest pamäti spojených s osobnosťami SNP, ktoré počas vojny zahynuli, akoby roztrhlo vrece. V nedeľu 31. augusta 1947 bola oproti Národnému domu (dnešná budova univerzitného rektorátu) odhalená pamätná tabuľa národným výborom z Martina, Žiliny, Kremnice, Topolčian, Prievidze či Baťovian, ktoré sídlili v Banskej Bystrici po potlačení SNP v ich regiónoch. Podobného charakteru bolo aj odhalenie pamätnej tabule na budove, kde sídlil povstalecký Slobodný slovenský vysielateľ. Z obligátnych odhalovaní pamätných tabúl centrálnym povstaleckým inštitúciám sa pripomenuli miesta, kde sídlila SNR či povereníctva pre zdravotníctvo, pre pravosúdie, pre hospodárstvo a zásobovanie resp. pre školstvo a osvetu. Bokom neostalo ani pripomenutie si významných padlých „hrdinov SNP“ na čele s generálmi Golianom a Viestom na budove niekdajšieho najvyššieho povstaleckého veliteľstva. Ďalšie pamätné tabule boli venované povereníkovi financií Viliamovi Paulínym, ktorý zahynul po Povstaní vo väzení v Nemecku, resp. hlásateľovi povstaleckého rozhlasu Ladislavovi Sárovi, ktorý zahynul pri prevoze politic-

---

14 STANISLAV, Ján: 50 rokov Múzea Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici. In: *Zjednocovanie antifašistických síl na Slovensku v roku 1943: vznik a činnosť ilegálnej SNR*. Eds. Stanislav, Ján – Tóth, Dezider. Banská Bystrica 2005, s. 4.

15 Nebudeme asi ďaleko od pravdy, že táto primárna spomienková realizácia v značnej miere súvisí s tým, že na čele vtedajšieho Povereníctva dopravy stál veľmi ambicióznym Gustáv Husák.

kých väzňov za Slovenska do Mauthausenu pri rakúskom Melku vo februári 1945.¹⁶

Ústav Slovenského národného povstania a verejné prezentovanie odboja a povstania v začiatkoch komunistického režimu

Hoci od jesene 1947 začínalo byť zrejmé, že sa povojnový svet a s ním aj slovenská resp. československá politika jednoznačne „rozchádzajú“ a striktne delia na komunistický a nekomunistický, jedným z posledných spoločných krokov slovenských demokratov a komunistov bolo schválenie nariadenia SNR číslo 80/1947 z 2. decembra 1947 o zriadení Ústavu Slovenského národného povstania. Konečne tak vznikla inštitucionálna báza, ktorá mala zhromažďovať, skúmať a prezentovať artefakty a informácie o odboji a Povstaní, o ktorej sa v takej či onakej miere vravelo už od roku 1945. Následným uznesením SNR č. 81 dostal novovytvorený ústav základné parametre svojej organizácie a pôsobnosti.¹⁷ Ústav bol podriadený Predsedníctvu SNR a jeho sídlom bola, prirodzene, Banská Bystrica, ako niekdajšie epicentrum SNP.

Napriek tomuto nepochybne pozitívnemu faktu, že sa konečne našiel politický koncenzus a vôľa vytvoriť ústav zaoberajúci sa vedecko-prezentačne odbojom a Povstaním, už od začiatku sa nad jeho profiláciu vznášali mraky jeho politického zneužitia k moci nastupujúcimi komunistami. Tí svoj „ŕah na bránku“ potvrdili nekompromisným štátnym prevratom vo februári 1948 a ešte jednoznačnejšími politickými čistkami a personálnou politikou v nasledujúcich mesiacoch. Vôbec preto neprekvapí, že tvoriaci sa Ústav SNP bol plnokrvne ovládaný iba komunistami a s nimi kolaborujúcimi osobnosťami a jeho spoločenské zacielenie bolo podriadené záujmom komunistickej sebareprezentácie. V období nastupujúceho komunizmu tak dostal Ústav, ako aj celé Povstanie a jeho verejné pripomínanie, jasne danú politicko-výchovnú spoločenskú fun-

---

16 *Pomníky, pamätníky a pamätné tabule v Banskej Bystrici*. Ed. Borguľová, Jana. Banská Bystrica 2016, s. 24, 72, 91–94.

17 Ústav SNP so sídlom v Banskej Bystrici podliehal priamo Predsedníctvu SNR a bol financovaný z rozpočtu SNR. Mal byť v medziach svojej činnosti povinne podporovaný štátnymi úradmi a verejnými korporáciami, čo napríklad znamenalo, že mu malo poskytnúť artefakty súvisiace s dokumentáciou Povstania, ak ho Ústav za takýto artefakt určilo. Porovnaj: A MSNP, f. Múzeum SNP, k. 2. *Nariadenie SNR č. 80/1947 o zriadení Ústavu Slovenského národného povstania; Nariadenie č. 81/1947 o organizácii a pôsobnosti Ústavu Slovenského národného povstania*.

kciu.¹⁸ Cieľom skúmania a verejného pripomínania si odboja a SNP nebolo objektívne poznávanie toho, čo a ako sa udialo, prečo a aké to malo dôsledky. Už sa nehládalo ani na vyváženosť interpretácie či možnosť prezentácie viacerých skupín stojacich za Povstaním. Už ostal iba oficiálny režimový obraz týchto historických udalostí a spôsoby jeho pripomínania, ktoré mal prioritne posilňovať a zdôvodňovať jedinečný historický „nárok“ komunistov na totálne vedenie štátu a spoločnosti.

Už samotné personálne zloženie Ústavu SNP nenechávalo nikoho na pochybách, aký výklad odboja a Povstania sa tu bude pestovať. V apríli 1948, teda necelé 2 mesiace od komunistického prevratu, bol riaditeľom Ústavu menovaný Jozef Hrozič, neskorší popredný „marxistický“ historik, vehementne presadzujúci vedúce (či skôr jedine správne) postavenie Sovietskeho zväzu v bojoch II. svetovej vojny proti mocnostiam Osi a komunistov v domácom a zahraničnom odboji. Pomocným, správnym a poradným orgánom sa stala Rada Ústavu SNP. Predsedal jej niekdajší líder povstaleckých komunistov a v roku 1948 podpredseda KSS Karol Šmidke. Medzi ďalšími významnými politickými či povstaleckými osobnosťami Rady boli: povereník školstva a osvetu Ladislav Novomeský, povereník zdravotníctva Milan Polák (predseda s komunistami kolaborujúcej Strany slovenskej obrody), armádu na Slovensku reprezentoval niekdajší sociálny demokrat plk. Branislav Manica, partizánov generálny tajomník ich zväzu Samo Falčan. S niekdajších povstaleckých osobností tu boli ešte napr. komunista Pavol Styk, literát Michal Chorvát, grafik a niekdajší „inštruktor“ ilegálnej KSS Štefan Bednár.¹⁹

Po vyriešení personálnych otázok bolo však výrazne zložitejšie vyriešiť otázku fyzického umiestnenia Ústavu v konkrétnych budovách. Mesto Banská Bystrica poskytlo pre úschovu archívnych materiálov a depozitu zbierok budovu starej radnice, kde boli následne premiestnené exponáty z už realizovaných výstav o SNP, resp. posielané ďalšie archívne a predmety z celého Slovenska. Mobilár ÚSNP (kancelárske zariadenie, knihy, vybavenie reštaurátorských dielní...) zabezpečilo Predsedníctvo SNR ako zriaďovateľ Ústavu. Správa Ústavu a vedeckí pracovníci sídlili vo Flitnerovej vile na vtedajšom Nábřeží Československej armády.²⁰

---

18 Bližšie k problematike kanonizácie oficiálneho výkladu SNP v spoločnosti pozri MICHELA, Miroslav – KŠIŇAN, Michal: Slovenské národné povstanie. In: KŠIŇAN, Michal a kolektív: *Komunisti a povstania. Ritualizácia pripomínania si protifašistických povstaní v strednej Európe (1945–1960)*. Kraków 2012, s. 8–35.

19 Ďalej medzi náhradníkmi Rady figurovali zo známych odbojárov či režimových aktivistov A. Rašla, D. Tatarka, F. Oktávec, V. Šalgovič, M. Kropilák či J. Špicer.

20 MIČEV: Stanislav: Múzeum Slovenského národného povstania – vizitka Slovenskej republiky. In: *Bystricoviny.sk*, 1. 11. 2021, online in: <https://www.bystricoviny.sk/zamyslenie/stani-ky>

Okrem primárnej zberateľskej činnosti (výrazne limitovanej počtom využitelných miestností) sa Ústav SNP venoval aj výskumnej a publikačnej činnosti. V rokoch 1949 a 1950 boli vydané vždy po štyri čísla Sborníka Ústavu Slovenského národného povstania. Redigoval ho František Oktávec a v roku 1949 bol zodpovedným redaktorom Dominik Tatarka. V roku 1949 vyšlo na necelých 260 stranách 19 článkov/štúdií,²¹ 8 prepísaných dokumentov,²² správy a anotácie kníh o odboji, SNP a vojne.²³ Vždy sa tak verejnosti ponúkalo niekoľko zaujímavých pohľadov na SNP od historikov, aj od priamych účastníkov, ale prirodzene skreslených z vtedajších režimových pozícií. V roku 1950 sa stal zodpovedným redaktorom Miloš Gosiorovský. Tento ročník sa už viac ako Povstaniu venoval dejinám robotníckeho hnutia a formovaniu komunistickej strany. V období stupňujúcej sa stalinizácie komunistického režimu v Československu sa už nejavilo vhodné mať v Banskej Bystrici, mimo centra a dohľadu hlavných straníckych orgánov, zvlášť inštitúciu zameranú na dejiny odboja a SNP. Na základe rozhodnutia Sekretariátu ÚV KSS z 3. mája 1949 Ústav SNP začiatkom roku 1951 premiestili do Bratislavy, kde bol včlenený do novovybudovaného Ústavu dejín KSS. V Banskej Bystrici však napriek tomu pokračovala idea prezentácie SNP a v budove starej radnice bola v auguste 1951 otvorená výstava o Povstaní, vytvorená zo zbierok Ústavu SNP.²⁴

I keď sa Ústav dejín KSS vo svojej činnosti zameriaval čiastočne aj na spracovanie histórie odboja a Povstania, pociťovala sa nutnosť mať aj špecializovanú inštitúciu pre dokumentovanie SNP. Jej aktuálnosť „vyplávala na povrch“ pri prvej vedeckej konferencii o SNP z decembra 1953, pripravenej k prvému okrúhlemu výročiu SNP (1954). Tu bola nastolená problematika týkajúca sa

---

slav-micev-muzeum-slovenskeho-narodneho-povstania-vizitka-slovenskej-republiky/

21 Okrem spomienkovo-politických (D. Ert – 17. septembra 1944, G. Husák – Povstanie a Sovietsky zväz, P. Stahl – Úsilie KSS o Národný front v rokoch 1939–1942, K. Šmidke – Vojenský význam povstania, C. Štítnický – Sjazd vysokoškolákov za povstania), tiež vojensko-analytické (M. Kropilák písal o Nitrianskej partizánskej brigáde, J. Nosko o prechode povstaleckej armády na partizánsky spôsob boja, a D. Slavkovský o Kombinovanej letke a letisku Tri Duby), ale aj všeobecnejšie o povstaní v istom meste či regióne či o poézii v povstaní. Mimo sledovanej témy, ale symptomaticky pre danú dobu a stav vtedajšej historiografie, bola zaradená aj štúdia M. Gosiorovského *Slovenský proletariát pri vzniku Československej republiky*.

22 Dominovali dokumenty z dielne ilegálnej KSS, ale aj povstaleckej armády.

23 Pozri napr. súmár príspevkov v zborníku v roku 1949, priložený ako separát k poslednému číslu toho roka. *Sborník Ústavu Slovenského národného povstania*, roč. I (1949), č. 4.

24 MIČEV: Stanislav: Múzeum Slovenského národného povstania – vizitka Slovenskej republiky. In: *Bystricoviny.sk*, 1. 11. 2021, online in: <https://www.bystricoviny.sk/zamyslenie/stanislav-micev-muzeum-slovenskeho-narodneho-povstania-vizitka-slovenskej-republiky/>

rozšírenia vedeckovýskumnej a najmä dokumentačnej práce pri spracovaní histórie protifašistického odboja i SNP.²⁵

Vedúci komunistickí predstavitelia si boli vedomí negatívneho dojmu, ktorý by na verejnosť urobilo ignorovanie predchádzajúcich sľubov o zriadení špecializovanej inštitúcie venujúcej sa dejinám odboja. Keďže jediným oficiálnym vykladateľom dejín mali zostať predovšetkým ústavy dejín komunistickej strany, bolo rozhodnuté, že v Banskej Bystrici bude len muzeálna prezentácia odboja. Pritom najvyššie stranické orgány na Slovensku ešte stále neopustili myšlienku otvoriť k 10. výročiu Povstania samostatnú budovu Pamätníka SNP, čo sa však ukázalo úplne nereálne.²⁶

Vznik Múzea Slovenského národného povstania a jeho fungovanie do roku 1969

K spomínanému výročiu Povstania v roku 1954 sa podarilo iba pripraviť výstavu, ktorá bola najprv v Bratislave, potom v Brne a ako stála expozícia napokon „zakotvila“ v starej radnici v Banskej Bystrici.²⁷ Jej umiestnenie v niekdajšom centre SNP už predznamenávalo neskorší pozitívny vývoj, a tým bol vznik Múzea Slovenského národného povstania 8. mája 1955, teda k 10. výročiu ukončenia vojny. Múzeum nemalo vlastnú budovu a bolo stále umiestnené v starej radnici. Začínalo iba s 5 zamestnancami.²⁸

---

25 DOBRÍKOVÁ, Mária: Vznik a vývoj Múzea Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici v rokoch 1955–1985. In: *Zborník Múzea Slovenského národného povstania 10*. Martin 1985, s. 259–260. Ku konferencii pozri MOCKO, Matej: Prvá historická konferencia o SNP (8.–9. december 1953). In: *Ve službách česko-slovenského porozumení/porozumenia*. Eds. Guba, Ivan – Macháček, Michal – Syrný, Marek. Praha 2016, s. 214–221.

26 V tej dobe nebol návrh na postavenie Pamätníka SNP jediným väčším potenciálnym plánom na väčší „pamätný“ objekt. V hre bolo aj postavenie Pamätníka Klementa Gottwalda, nedávno zosnulého „prvého robotníckeho prezidenta“ a najväčšej ikony vládnuceho komunistického režimu. Hoci bol tento pamätník navrhovaný skôr ako propagandisticko-osvetové stredisko (prednáškové miestnosti, kinosála, knižnice, archív dobových periodík), keby sa realizoval, určite by výrazne ovplyvnil aj realizáciu neskoršieho Pamätníka SNP. Odčerpá by veľkú časť investičných prostriedkov, vôle a energie púšťať sa v rovnakom meste do stavby ďalšieho veľkého pamätníka. A MSNP, f. Múzeum SNP, k. 2. *Návrh na výstavbu pamätníka K. Gottwalda v Banskej Bystrici*.

27 Stalo sa tak na základe uznesenia 49. zasadnutia Sekretariátu ÚV KSS z 22. 12. 1954, v ktorom sa lakonicky konštatovalo schválenie premiestnenia výstavy o SNP do Banskej Bystrice vo forme stáleho múzea. A MSNP, f. Múzeum SNP, k. 2.

28 *Múzeum Slovenského národného povstania*. Bratislava 1985, s. 7–12

Hneď v prvom roku existencie múzea presiahla návštevnosť improvizovanej expozície 7000 osôb. Až v roku 1958 novoprijatí odborní pracovníci Múzea začali výskumnú prácu zberom materiálu v teréne. Okrem iného robili prieskum na miestach masových vražd v Kremničke, Nemeckej a na Klaku. Výsledkom tohto výskumu bolo inštalovanie výstavy Tvár slovenského fašizmu. V roku 1959 získalo Múzeum nové priestory na námestí Červenej armády 23, v ktorých bolo vybudované fotolaboratórium a knižnica. O rok neskôr sa uvoľnili ďalšie priestory aj na depozitár a konzervátorskú dielňu. Postupne sa začali spracovávať aj múzejné zbierky, získané prevažne darom na základe výziev a kampaní medzi obyvateľmi. Začiatkom 60. rokov už bolo získaných niekoľko tisíc autentických negatívov, prvé desiatky trojrozmerných zbierkových predmetov, písomných memoárových záznamov a originálne písomné dokumenty.²⁹

V novembri 1956 sa na gremiálnej porade Povereníctva školstva a kultúry rozhodlo, že Múzeum SNP má byť ústredným vedeckým pracoviskom. Tento krok bol začiatkom nasledujúceho roka odsúhlasený sekretariátom ÚV KSS, čo spôsobilo vyňatie Múzea z právomoci Krajského národného výboru a jeho preradenie pod spomínané povereníctvo k 1. aprílu 1957. V júli potom ešte aj Slovenská akadémia vied priznala Múzeu SNP vedecký charakter. Múzeum sa tak stalo celonárodným múzejným a vedeckým ústavom.³⁰ Podľa Štatútu Múzea, schváleného povereníkom školstva a kultúry 1. septembra 1960, bolo ústredným múzeom dejín SNP, podriadeným Odboru SNR pre školstvo a kultúru. Malo vedeckovýskumné a kultúrno-osvetové spoločenské poslanie.³¹

Istá personálna konsolidácia Múzea SNP nastala od roku 1962, keď inštitúcia mala už 18 pracovníkov, z toho 10 odborných. V tomto období sa už Múzeum začalo podobať na skutočne špecializovaný nadregionálny vedecký a dokumentačno-prezentačný subjekt. Členilo sa historické oddelenie, oddelenie dokumentácie a knižnicu, oddelenie osvetové a oddelenie hospodársko-administratívne. Symptomatičné pre danú dobu bolo delenie historického oddelenia, ktoré sa zameriavalo na nasledujúce výskumné úseky: ilegálna činnosť KSS, partizán-

---

29 DOBRÍKOVÁ, Mária: Vznik a vývoj Múzea Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici v rokoch 1955–1985. In: *Zborník Múzea Slovenského národného povstania 10*. Martin 1985, s. 260–261.

30 Archív Múzea SNP. f. Múzeum SNP, k. 2; BABUŠÍKOVÁ, Tatiana – MIČEV, Stanislav: Múzeum Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici. In: *Acta historica Neosoliensia 10* (2007), s. 389–390.

31 V Štatúte definované ako: „...zhromažďovať a ochraňovať vecné pamiatky z obdobia národnoslobodzovacieho boja ľudu Slovenska v druhej svetovej vojne, ktorého vyvrcholením bolo Slovenské národné povstanie a oslobodenie našej vlasti Sovietskou armádou, podieľať sa na riešení vedeckých úloh...“ A MSNP, f. Múzeum SNP, k. 2.

ske hnutie, vojenské akcie, revolučné národné výbory, tradície SNP, spomienky. Výrazný nárast zaznamenala aj návštevnosť stálej expozície (takmer 60 tisíc osôb v roku 1962).³² Spolu s vedľajšími krátkodobými výstavami dosahovala návštevnosť v prvej polovici 60. rokov až státisícové hodnoty, čo iba zdôrazňovalo potrebu výstavby veľkej samostatnej budovy Múzea – Pamätníka SNP, ktorej výstavba bola schválená už v roku 1961.

Skôr však, ako sa vôbec reálne začalo s výstavbou Pamätníka SNP, sústreďovali sa aktivity Múzea a fakticky celého mesta na čo najlepšie pripomenutie si 20. výročia Povstania. Bola otvorená nová expozícia Múzea, ktorá v rámci prebiehajúcej miernej demokratizácie režimu odstránila najvypuklejšie deformácie predchádzajúcej „stalinistickej“ expozície, najmä pri dokumentácii medzitým rehabilitovaných vedúcich osobností povstaleckej KSS, povstaleckej armády i ďalších zložiek odboja a Povstania. Spoločensky ešte významnejšími, ako samotné otvorenie novej expozície, boli oslavy Povstania, ktorých sa v roku 1964 zúčastnil najvyšší predstaviteľ svetového socialistického „tábora mieru“ – prvý tajomník ÚV KSSZ Nikita S. Chruščov. Aj jeho účasť na oslavách priviedla do Banskej Bystrice desaťtisíce ľudí, ktorí mohli hneď vedľa sovietskeho vodcu vidieť lídra slovenských komunistov Alexandra Dubčeka. Ale zatiaľ čo Chruščovova hviezda už krátko po oslavách zhasla, Dubček aj vďaka niekdajšiemu straníckemu pôsobeniu v Banskej Bystrici a i vďaka osobnému či verejnemu angažovaniu sa v prospech SNP práve naopak výrazne spoločensky „rástol“. Ku koloritu vtedajších osláv samozrejme patrila výzdoba verejného priestoru, ktorá nemala pripomínať iba samotné Povstanie, ale najmä „výdobytky“ socialistického zriadenia, ktoré sa dosiahli pod vedením domácich komunistov a najmä vďaka podpore Sovietskeho zväzu. Takže okrem ústredného hesla „V duchu bojových tradícií SNP, pod vedením KSČ, v bratskej jednote Čechov a Slovákov za ďalší rozvoj socialistickej spoločnosti“, ústrednému verejnemu priestoru na Námestí SNP dominovali československé a sovietske zástavy, a nechýbali ani veľké portréty historických „otcov“ komunizmu Marxa, Engelsa a Lenina.³³

32 DOBRÍKOVÁ, Mária: Vznik a vývoj Múzea Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici v rokoch 1955–1985. In: *Zborník Múzea Slovenského národného povstania 10*. Martin 1985, s. 261–262.

33 V takejto revolucionárskej spoločnosti by artefakty výrazne ideologicky inej doby (napr. novovekého katolicizmu) samozrejme poškodzovali celkový stranícky želaný spoločenský dojem. Preto z priestoru námestia pred miesta, kde mala stáť tribúna, bol odstránený klasicistický morový stĺp zo začiatku 18. storočia, aby vrcholová socha Panny Márie nekazila hlavným súdruhom výhľad na režimu oddaný dav a naopak. Bližšie: VRAŽDA, Daniel: Keď prišiel do Banskej Bystrice Chruščov, socha Panny Márie nad tribúnou išla dolu – z histórie osláv SNP. In: *Denník N*, 28. 8. 2019, online in: <https://dennikn.sk/1566453/ked-prisiel-do>

V nasledujúcom období, v očakávaní možností rozšíriť zbierkový fond a všetky súvisiace aktivity Múzea presťahovaním sa do novej veľkej špecializovanej budovy Pamätníka SNP, bolo v depozitároch a priestoroch Múzea SNP sústredených už niekoľko desiatok tisíc kusov zbierkových predmetov a pomocného materiálu. Okrem zbierkotvornej činnosti, pracovníci Múzea SNP³⁴ do roku 1968 odprednášali takmer 400 prednášok z dejín druhej svetovej vojny v celej republike, uskutočnili stovky besied a desiatok exkurzií „po stopách SNP“. Zrealizovali putovné výstavy (Slovenské národné povstanie, Fašistické zločiny na Slovensku, Letci v SNP, Účasť 1. čsl. armády na Slovensku v SNP) a ďalšie menšie boli inštalované na mnohých miestach republiky. Všetky tieto aktivity – podľa optimistických dobových parametrov – vzhľadom od vzniku Múzea vyše 770 tisíc osôb.³⁵

Popri prípravách novej veľkej stálej expozície Múzea v práve budovanej stavbe Pamätníka SNP, pracovníci Múzea nezaháľali ani na poli publikačnom. V roku 1966 a v roku 1968 vydali Sborník Múzea Slovenského národného povstania. Hoci tento projekt po úvodných 2 ročníkoch už nepokračoval a neskorší Zborník Múzea Slovenského národného povstania z rokov 1975 až 1990 bol formálne iným, práve jeho predchodcovia z druhej polovice 60. rokov mu vdýchli základy, na ktorých sa budovalo aj neskôr. Faktom však je, že zborníky zo 60. rokov boli skôr súborným vydaním viacerých, rozsahovo až monografických štúdií, ako typickými múzejnými zborníkmi, ponúkajúcimi skôr rozsahovo štandardné štúdie, archívne dokumenty, správy a anotácie nielen z čisto historickým, ale aj typicky múzejným zameraním.³⁶

---

banskej-bystrice-chruscov-socha-panny-marie-nad-tribunou-isl-dolu-z-historie-oslav-snp/.

- 34 V roku 1968 malo Múzeum 33 systematizovaných miest, z toho 31 reálne obsadených. 2/3 z nich zaberalo oddelenie histórie a dokumentácie, resp. malé oddelenie osvetly (lektoráty, výstavy). Z neskorších významnejších historikov mal referát partizánskych oddielov na starosti L. Takáč, vojenských akcií P. Bosák a M. Gajdoš, revolučných národných výborov M. Dobríková, občianskych odbojových skupín K. Fremal; resp. referát spomienok mal na starosti C. Kuchta. Symptomatické pre dané obdobie bolo, že existoval aj útvar/referát „tradií SNP a budovania socializmu“. A MSNP, f. Múzeum SNP, k. 2. *Obsadenie systematizovaných miest v Múzeu SNP v roku 1968.*
- 35 Porovnaj: DOBRÍKOVÁ, Mária: Vznik a vývoj Múzea Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici v rokoch 1955–1985. In: *Zborník Múzea Slovenského národného povstania 10.* Martin 1985, s. 263.
- 36 Pre ilustráciu: *Sborník Múzea Slovenského národného povstania z roku 1966* (326 s.) obsahoval iba dve rozsiahle štúdie – takmer 200 stranovú Milanovu Gajdošovu prácu o 3. taktickej skupine Gerlach, a 120 stranovú prácu Mariána Hronského o bojoch o Ostrô (aj s menším návrhom na jej múzejné stvárnenie).

Pamätník SNP a expozícia z roku 1969

Vo februári 1957 Povereníctvo školstva a kultúry vypísalo architektonickú súťaž na Pamätník SNP, ktorý mal byť samostatným monumentálnym objektom, pomníkom s výrazným architektonickým riešením a umiestnený na vršku Bános.³⁷ Prvá cena však nebola udelená. O rok neskôr sa však už vedenie KSS rozhodlo nebudovať iba klasický pamätník, ale spojiť jeho výstavbu s budovou múzea. Preto sa rozhodlo tiež hľadať novú lokáciu pre takto projektovaný zámer, t.j. aby bol pamätník-múzeum vo funkčnom prostredí blízko centra mesta, aby tvoril aj dominantu svojho prostredia, ale aby bol dostupný aj pre množstvo návštevníkov mesta.³⁸ V roku 1959 bola vypísaná ďalšia súťaž. Zúčastnilo sa jej 9 architektov z Prahy, Brna, Bratislavy a Žiliny. Za najúspešnejšie boli vyhodnotené návrhy prof. Ing. arch. Emanuela Hrušku (urbanistika) a Ing. arch. Dušana Kuzmu (architektúra). Autori víťazných návrhov boli poverení vypracovať definitívny návrh.³⁹ Najvyššiemu vedeniu KSČ na čele s prvým tajomníkom Antonínom Novotným sa však nechcelo príliš investovať do takejto náročnej výstavby na Slovensku a dosť dlho sa presadzovalo umiestnenie Pamätníka/Múzea SNP na Zvolenskom zámku.⁴⁰ V apríli 1961 však ÚV KSS schválil výstavbu Pamätníka SNP podľa návrhu Dušana Kuzmu.⁴¹ Ten vypracoval nový návrh a pri príležitosti 20. výročia SNP roku 1964 sa začala výstavba Pamätníka slávnostným výkopom, ktorý realizoval vtedajší prvý tajomník ÚV KSS Ale-

37 A MSNP, f. Múzeum SNP, k. 2. *Vypísanie súťaže na získanie architektonického návrhu Pamätníka SNP v Banskej Bystrici.*

38 Tamtiež, k. 1. *Architektonický návrh Pamätníka SNP v Banskej Bystrici, urbanistická časť.*

39 STANISLAV, Ján: 50 rokov Múzea Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici. In: *Zjednocovanie antifašistických síl na Slovensku v roku 1943: vznik a činnosť ilegálnej SNR.* Eds. Stanislav, Ján – Tóth, Dezider. Banská Bystrica 2005, s. 4.

40 V scenári, pripravovanom pre expozíciu Múzea SNP na Zvolenskom zámku začiatkom 60. rokov, sa v plnej miere odrážalo vtedajšie režimovo-ideologické vnímanie histórie. Viac ako tretina priestoru expozície bola otvorene venovaná „vedúcej úlohe“ komunistov v odporujúcej väčšine spoločnosti, v odboji a SNP. Ďalšia sa zameriavala na „víťaznú bojovú cestu“ oslobodzujúcej Červenej armády a partizánov. A nechýbal samozrejme ani výraznejší dôraz na „výdobytky“ povojnovej socialistickej spoločnosti. A MSNP, f. Múzeum SNP, B-3. *Scenár expozícií Múzea Slovenského národného povstania vo Zvolene.*

41 SNOPKO, Ladislav a kol.: *Obete varujú.* Bratislava 2004, s. 38–40.

V pôvodnom Kuzmovom návrhu sa počítalo aj s monumentálnou sochou od Jozefa Jankoviča, ktorá mala stáť v nástupnom schodisku medzi budovou pamätníka a múzea. V definitívnom návrhu však ostala iba jedna budova spájajúca múzeum s pamätníkom. Kuzma s Jankovičom sa preto rozhodli súsošie *Obete varujú* umiestniť do pietnej siene medzi dve skulptúry Pamätníka. Tamtiež, s. 41–42.

xander Dubček.⁴² Tak sa pri 20. výročí Povstania definitívne doriešili otázky výstavby Pamätníka SNP v Banskej Bystrici, jeho umiestenia i architektonického riešenia. Celá stavba bola plánovaná na roky 1964–1969.⁴³ Za zmienku tiež stojí, že v súlade s vtedajším naladením štátno-straníckych orgánov mala stavba oficiálne zdôvodnenie ako pamätník „veľkosti revolučných snáh slovenského ľudu, ktoré vyústili v Slovenskom národnom povstaní, ako medzníku v boji za národné a sociálne oslobodenie.“ Gros expozičného priestoru bolo plánovaného pre zobrazenie „fašistickej nadvlády, boja KSČ a ostatných pokrokových síl“ do SNP a samozrejme najmä pre samotné Povstanie, ale aj pre oslobodzovanie či „odbojové tradície“ vo vtedajšej spoločnosti, vrátane umeleckej a vedeckej tvorby.⁴⁴ Nad režimovou vhodnosťou stavby pamätníka-múzea a jej „vnútorného naplnenia“ (vrátane obsahu expozícií) bdela tzv. ideová rada. Okrem architektov či umelcov v nej boli aj: prvý námestník povereníka školstva a kultúry, vedúci ideologického oddelenia ÚV KSS, najvyšší predstavitelia strany a štátnej správy z Banskej Bystrice či vedúci osvetového oddelenia mesta.⁴⁵

Po mnohých peripetiách pri stavbe pamätníka (materiálovo-logistické nedostatky, problémy s dovozom technicky lepších a cenovo náročnejších komponentov z kapitalistického Západu...) ⁴⁶ bola napokon budova Pamätníka SNP (v ktorom sídlilo aj Múzeum SNP) slávnostne otvorená v predvečer osláv 25. výročia SNP. Štvrtstoročnica od Povstania mala okrem samotných osláv aj svoj

---

42 Už úvodná technická správa a rozpočet Banských stavieb Bratislava z júna 1964 nenechával nikoho na pochybách, že pôjde o jednu z najnáročnejších stavieb svojej doby. Muselo sa vyriešiť množstvo architektonicko-technických výziev a samozrejme i finančných a logistických limitov. Budova musela v sebe spájať vlastne až tri funkcie: bola pamätníkom, obrovským výstavným priestorom vrátane vonkajšieho skanzenu ťažkej bojovej techniky, a zároveň aj pracoviskom pre desiatky zamestnancov Múzea, vrátane archívu, depozitárov a konzervátorských dielní či veľkej kinosály. Investorom stavby bola SNR, resp. Povereníctvo školstva a kultúry, a odhadovaná pôvodná výška nákladov cez 20 miliónov Kčs (17 miliónov budova Pamätníka a zvyšok zemné práce a úprava okolia resp. inžinierske siete). A MSNP, f. Múzeum SNP, k. 1.

43 DOBRÍKOVÁ, Mária: Vznik a vývoj Múzea Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici v rokoch 1955–1985. In: *Zborník Múzea Slovenského národného povstania 10*. Martin 1985, s. 262.

44 A MSNP, f. Múzeum SNP, k. 1. *Investičná úloha na Pamätník SNP v Banskej Bystrici*.

45 Tamtiež. *Záznam z rokovania ideovej rady na Pamätník – Múzeum SNP*, 29. 6. 1964.

46 V správe o plnení plánu z roku 1966 a perspektíve na rok 1967 sa upozorňovalo najmä na snahu výrobcov stavebných hmôt predlžovať termíny dodania; v pláne výstavby na rok 1968 sa pridelené devízy (185 tisíc USD, najmä na nákup vzduchotechniky a špeciálneho skla v expozičných priestoroch javili ako nedostatočné. Zvlášť veľká závislosť na dodávkach technicky náročných produktov bola v prípade moderných audiovizuálnych prostriedkov. A MSNP, f. Múzeum SNP, k. 1.

veľký politický aspekt a v mnohom predznamenávala budúci vývoj. Aj keď sa jej zúčastnilo množstvo najvyšších štátnych a straníckych predstaviteľov (prezident Ludvík Svoboda, 1. tajomník ÚV KSČ Gustáv Husák, predseda Federálneho zhromaždenia Alexander Dubček, predseda vlády SSR Peter Colotka), bol zjavný ústup Dubčeka a reformátorov roku 1968 zo scény. A práve naopak, verejný priestor aj takto symbolicky cez oslavy SNP už plne opanoval Gustáv Husák a suita „normalizátorov“ okolo neho. Veľké oslavy SNP, spojené s otvorením monumentálneho Pamätníka SNP umiestneného na výraznej mestskej lokácii nad rovinou pri Hrone a zároveň aj nad budovou niekdajšieho najvyššieho povstaleckého veliteľstva, dodávali akcii ohromný spoločenský náboj. Slávnostného otvorenia Pamätníka SNP a osláv sa zúčastnili aj žijúce špičky povstaleckej armády (náčelník štábu Július Nosko a velitelia taktických skupín Emil Perko a Pavol Kuna) a nechýbala samozrejme ani početná sovietska delegácia na čele s niekdajším veliteľom hlavného partizánskeho štábu Alexejom N. Asmollovom, ktorú sprevádzal bývalý dôstojník tohto štábu a od roku 1962 pracovník Múzea SNP Cyril Kuchta. A osláv sa samozrejme zúčastnili aj desaťtisíce návštevníkov, úplne slobodne i dobrovoľne-nasilu organizovaných (zo závodov a škôl, pionierov a zväzakov, straníckych skupín a organizácií...), vzdať hold Povstaniu, strane a sovietskym hosťom.

Po piatich rokoch úmerného stavbárskeho úsilia sa teda po 25 rokoch od Povstania podarilo banskobystrickej Stavoindustrii (v spolupráci s viac ako 50 ďalšími domácimi a zahraničnými dodávateľmi) vybudovať náročné a novátorské dielo modernej slovenskej architektúry z dielne Dušana Kuzmu. K stálej expozícii umiestnenej v budove Pamätníka pribudol v areáli aj skanzen ťažkých zbraní i partizánska štábna zemľanka. Samotná výstava bola obrovským zlomom nielen v múzejnej prezentácii odboja a SNP, ale aj v celom múzejníctve. Okrem výrazne rozšíreného množstva informácií (autori Milan Gajdoš, Pavel Bosák a Mária Dobriková), nesúcich znaky oslabenia režimu pred rokom 1968, výstava sa mohla po prvýkrát pochváliť početnou audiovizuálnou technikou (4 multivízie pozostávajúce zo štrnástich 35 mm projektorov a stovka diaprojektorov). Dvoj a trojrozmerné exponáty boli vystavené v jednotlivých tematických skupinách na troch podlažiach obidvoch skulptúr budovy. Organickou súčasťou budovy, v ktorej sa nachádzalo ako množstvo výstavných priestorov i pietna sieň, boli tiež administratívno-prevádzkové priestory Múzea SNP. Okrem uloženia dovtedajších zbierok Múzea tu bolo vybudované moderné fotolaboratórium, konzervátorské dielne, a dva depozitáre.⁴⁷

---

47 DOBRÍKOVÁ, Mária: Vznik a vývoj Múzea Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici v rokoch 1955–1985. In: *Zborník Múzea Slovenského národného povstania 10*. Martin 1985, s. 264.

Prvá stacionárna expozícia v Pamätníku SNP bola rozdelená do 9 tematických blokov, z ktorých najväčšia pozornosť bola venovaná blokom „Nástup fašizmu vo svete a rozbitie Československa“, „Národné povstanie“ a „Tradície“. Zo všetkých predchádzajúcich expozícií bola táto najviac „slovenská“, t. j. málo priestoru sa venovalo neslovenským reáliám (situácii v ostatnej Európe a ZSSR...), obsahovala veľa informácií o Slovenskom štáte, odboji a SNP (veľká pozornosť sa venovala napr. bojom povstaleckej armády). Ozveny spomínaného oslabenia režimu sa prejavovali napríklad v pozitívnych zmienkach o vnútornom nekomunistickom odboji alebo o britskej a americkej misii v Povstaní.⁴⁸

V súvislosti s výstavbou Pamätníka SNP pribudla vo verejnom priestore Banskej Bystrice tiež významná realizácia figurálneho pamätníka (autor Pavol Tóth) pred niekdajšou budovou najvyššieho povstaleckého veliteľstva v parku pod Pamätníkom.⁴⁹ V čase spoločensko-straníckej „normalizácie“ však umelecké diela pripomínajúce SNP nielen pribúdali, ale aj ubúdali. Najsymptomatickejším v tomto zmysle je premiestnenie monumentálneho súsošia „Obete varujú“ z pietnej siene Pamätníka SNP do exteriéru, ďaleko od mesta, do vypálenej horskej obce Kalište. Súsošiu sa stala dočasne osudnou nemilosťou, ktorou poctili relevantné stranícke orgány jej ideového tvorca Jozefa Jankoviča, lebo svojimi aktivitami a postojmi nekonvenovala nastupujúcemu „neostalinizmu“. Súsošie bolo z Pamätníka odstránené v roku 1972, o dva roky neskôr bolo slávnostne odhalené na výročie SNP na Kališti a až po 30 rokoch (a viacerých spoločenských kontroverziách) sa na 60. výročie SNP vrátilo na svoje pôvodné miesto do pietnej siene Pamätníka SNP.⁵⁰

Počas „normalizácie“

Rok 1969 v prezentácii odboja a SNP nepochybne znamenal istý prelom, lebo otvorením novej, veľkej a modernej budovy Pamätníka SNP, v ktorom našlo mnoho špecializovaných priestorov aj Múzeum SNP, sa výrazne organizačne a prezentačne rozšírili dovtedajšie možnosti zhromažďovania a ochrany artefaktov, či výskumu a propagovania Povstania vo verejnosti. Na druhej strane však nastupujúca „normalizácia“ znamenala, že interpretačne išlo nepochybne o posun späť. Aj keď už nešlo automaticky o návrat do „doby temna“ stalinistic-

48 A MSNP. *Literárny scenár k expozícii Múzea SNP*. Banská Bystrica, 1969.

49 *Pomníky, pamätníky a pamätné tabule v Banskej Bystrici*. Ed. Borguľová, Jana. Banská Bystrica 2016, s. 91–94

50 SNOPKO, Ladislav a kol.: *Obete varujú*. Bratislava 2004, s. 64–75, 84.

kých 50. rokov a niektoré liberalizačné posuny ostali aj v normalizačnej historiografii a spoločenskej pamäti (návrat povstaleckého vedenia na „výslnie“, záujem o povstaleckú armádu...), základný výkladový rámec – o vševedúcej a všeriadiacej komunistickej ilegalite a o dôstojníkoch a buržoázii z vypočítavosti kooperujúcimi na Povstaní – sa veľa nezmenilo.

Vyššie uvedenému interpretačnému rámcu zodpovedala aj nová stála expozícia v Pamätníku SNP otvorená na 30. výročie Povstania. Výstava z roku 1974 už plne korešpondovala s vtedajšími normalizačnými šablónami obrazu odboja a SNP, ktoré názorovo vymedzoval najmä najvyšší stranícky (a onedlho i štátny) predstaviteľ Gustáv Husák vo svojom Svedectve o Slovenskom národnom povstaní resp. v jeho normalizačných variáciách a oficiálnych prejavoch. Tentoraz však už vedúci súdruhovia nezverili tvorbu scenára len pracovníkom Múzea SNP – konečnú verziu z veľkej časti upravil Milan Rybecký, vtedajší riaditeľ múzejného odboru Ministerstva kultúry SSR. Scenár bol „obohatený“ o najnovšie poznatky sovietskej historiografie a oficiálne „historické tézy“. Vo väčšej miere ako v predchádzajúcej expozícii boli vystavené dokumentárne a fotografické materiály z činnosti KSS v rokoch ilegality, partizánskych jednotiek, povstaleckej armády a iných zložiek SNP. Tretia scéna audio-vizuálneho systému, inštalovaná v kinosále múzea na najväčšej ploche a priestore, dokumentovala „víťazstvo robotníckej triedy vo Víťaznom februári“ a výstavbu socializmu v Československu. Znovu sa zdôraznila vedúca úloha komunistickej strany v odboji; Slovenské národné povstanie sa prezentovalo ako začiatok národnej a demokratickej revolúcie, prirodzene prechádzajúcej do vtedajšieho „rovnostárskeho blahobytu“ komunistickej spoločnosti. Samozrejme sa nezabudlo ani na význam všestrannej a nezištnej pomoci Sovietskeho zväzu slovenskému, resp. československému odbojovému hnutiu a Povstaniu. V tomto období bola komunistická tradícia (idea) SNP výraznejšie posilňovaná aj zo strany štátu, čo sa nepochybne prejavilo aj v rekordnej návštevnosti novej expozície: 365 000 návštevníkov iba v roku 1974 a celkovo viac ako 3 milióny za 10 rokov jej existencie.⁵¹

V súvislosti so spoločensko-organizačnými záležitosťami Múzea SNP sa nie všetko vyvíjalo iba v pozitívnom zmysle. V normalizačnom období bolo Múzeum podriadené Ústrednej správe múzeí a galérií v Bratislave, ktorá pre neho vydala 17. septembra 1979 nový štatút, ktorý v mnohom naznačoval jeho významnú, avšak striktnu účelovú a nesuverénnu pozíciu. Okrem predošlého, zdôrazňovala sa úloha chrániť a šíriť odkaz Povstania pre vtedajšiu spoločnosť.

---

51 *Múzeum slovenského národného povstania*. Bratislava 1985, s. 95, 125; DOBRÍKOVÁ, Mária: Vznik a vývoj Múzea Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici v rokoch 1955–1985. In: *Zborník Múzea Slovenského národného povstania 10*. Martin 1985, s. 264, 268.

Múzeum mohlo získavať, spracovávať a prezentovať iba tie predmety a dokumenty odboja a SNP, na ktoré si nerobil nárok Ústav marxizmu-leninizmu ÚV KSS, resp. ktoré ešte neboli uložené/nepatrili do iných štátnych archívov.⁵² Najmä prioritnosť postavenia Ústavu marxizmu-leninizmu významne obmedzovala akvizičnú činnosť Múzea, lebo bratislavský ústav mal vo veľkej miere záujem o tie isté artefakty ako Banská Bystrica. Ale už o pár mesiacov sa táto neatraktívna pozícia Múzea SNP čiastočne zmenila, keď bol v apríli 1980 Archívnu správou SSR priznaný Archívu Múzea SNP štatút „archívu inštitúcie osobitného významu“. To vytváralo predpoklady nielen pre prísun väčšieho množstva archívnych dokumentov do vlastníctva múzea, ale aj ich odbornejšieho spracovania a sprístupňovania.⁵³

Archív Múzea SNP bol bázou, kde končilo množstvo písomností darovaných jednotlivými osobnosťami odboja a či ich pozostalými, ale v mnohom aj dokumenty a pomocné materiály zo zbierok a z činnosti významných historikov, častokrát aj tých proskribovaných (pri tých samozrejme nie priamo pod ich meno.). Archív tak postupne disponoval výnimočnými dokumentami či osobnými fondami popredných osobností odboja (Jozef Dřimal, Ján Golian, Ivan Haluzický, Ján Imro, Andrej Júny, Imrich Karvaš, Július Nosko, rodina Veselovcov...), ale aj osobností-historikov (najvýraznejšie Jaroslav Šolc) či dokumentami získanými pred sovietskou okupáciou napr. Vilémom Prečanom. Okrem povojnových kroník obcí o rokoch odboja a SNP či stoviek spomienok významných i obyčajných protagonistov Povstania a druhej svetovej vojny na Slovensku i v cudzine, Archív vybudoval aj zbierku letákov, plagátov a vyhlášok. Získal tiež širokú paletu dokumentov o jednotlivých zložkách odboja (povstalecká armáda, partizáni, komunistický a občiansky odboj, revolučné národné výbory), ale aj o Slovenskom štáte či nemeckých jednotkách a represiách na Slovensku, alebo o sovietskej účasti v odboji a SNP.⁵⁴

V roku 1982 došlo k významnému opatreniu vo vzťahu starostlivosti štátu o pamiatky viažuce sa v Banskej Bystrici k pamiatke Povstania. Vláda SSR uznesením z 15. septembra 1982 vyhlásila súbor 7 objektov spojených s Povstaním za národnú kultúrnu pamiatku. Súčasťou vyhlásenej národnej kultúrnej pamiatky bol aj Pamätník SNP s areálom.⁵⁵ Spolu s tým, ako aj s celkovým vý-

52 A MSNP, f. Múzeum SNP, k. 2. *Štatút Múzea Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici.*

53 BABUŠÍKOVÁ, Tatiana – MIČEV, Stanislav: Múzeum Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici. In: *Acta historica Neosoliensia* 10 (2007), s. 390.

54 A MSNP, f. Múzeum SNP, k. 2. *NKP súbor pamiatok SNP v Banskej Bystrici.*

55 DOBRÍKOVÁ, Mária: Vznik a vývoj Múzea Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici v rokoch 1955–1985. In: *Zborník Múzea Slovenského národného povstania 10.* Martin 1985, s. 268–269.

znamom režimovo prezentovaného odboja a SNP pre vládnutie komunistickej strany, nastalo po stránke personálno-technickej k akémusi „zlatému obdobiu“ Múzea SNP. K 40. výročiu SNP Múzeum disponovalo takmer 135 tisícami artefaktov a písomností k odboju, Povstaniu či celkovo k obdobiu II. svetovej vojny (z toho však 2/3 tvoril pomocný dokumentárny materiál, t.j. neoriginálny, resp. archívne či dobovo neautentický). Boli posilnené personálne kapacity múzea, ktoré malo v 80. rokoch okolo 50 pracovníkov, pričom bolo výrazne posilnené najmä výskumno-historické oddelenie. Výsledkom takéhoto dôrazu aj na prezentáciu najnovších vedeckých poznatkov bola začiatkom 80. rokov produkcia významnejších vedeckých publikácií (napr. *Protifašistický odboj na Slovensku v rokoch 1938–1945* či *Fašistické represálie na Slovensku*), ale tiež príprava viacerých „vedľajších“ výstav k odboju a SNP (Komunisti v SNP, Fašistické zverstvá, Internacionálna účasť v SNP, Pamätníky SNP a oslobodenia z tvorby akademického sochára Jaroslava Kubičku, Povstalecká tlač v SNP, Odkaz SNP v telovýchove a športe), pričom samozrejme nechýbali ani „úlitby bohom“ napr. v podobe výstavy o Živote a diele V. I. Lenina.⁵⁶ Všeobecne v časoch normalizácie múzeum pripravilo a otvorilo šesť až desať „nestálych“ výstav, ktoré navštívili ročne desaťtisíce návštevníkov Pamätníka SNP. Zároveň organizovalo množstvo výchovno-vzdelávacích akcií a prednášok pre školy i kultúrno-osvetové podujatia⁵⁷ vtedajšej doby, ktoré nemuseli mať prioritne zámer prezentácie odboja a SNP, ale už iba svojou lokáciou pôsobili aj v tomto zmysle. Z pohľadu dneška je však otázne, či táto režimová „preplnenosť“ odkazmi na odboj a SNP nepôsobila skôr negatívne na automatické prepájanie hnutia odporu a Povstania s komunistickým režimom a jeho naoktrojovanými spôsobmi vnímania týchto historických fenoménov.

Prehľbujúci sa vplyv komunistickej ideológie na expozície Múzea SNP pokračoval aj v roku 1984, keď sa oslavovalo 40. výročie Povstania. Bolo tu až príliš veľa priestoru venovaného oslave komunistickej strany v odboji. Vedúca úloha patrila funkcionárom a aktivitám (skutočným i imaginárnym) V. ilegálneho vedenia KSS – nie je to prekvapujúce, keďže jeho členom bol Gustáv Husák, hlavná persóna normalizačného režimu. Scenár novej expozície k 40. výročiu SNP recenzovali vtedajší „najvyšší“ slovenskí komunistickí historici ako

---

56 Bližšie: DOBRÍKOVÁ, Mária: Vznik a vývoj Múzea Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici v rokoch 1955–1985. In: *Zborník Múzea Slovenského národného povstania* 10. Martin 1985, s. 267–268.

57 Oficiálne uvádzaný počet účastníkov v rokoch 1974–1989 bol viac ako 200 tisíc. BABUŠÍKOVÁ, Tatiana – MIČEV, Stanislav: Múzeum Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici. In: *Acta historica Neosoliensia* 10 (2007), s. 391.

Viliam Plevza či Samuel Cambel. Jeho ideologický obsah jasne definoval stranícko-štatnu orientáciu expozície, ktorá mala ukázať:

- vplyv Októbrovej revolúcie na vznik Československa;
- hospodársky a politický boj pod vedením Komunistickej strany Československa;
- postup a víťazstvá fašizmu pred vojnou a počas nej;
- historické poslanie komunistickej strany pri organizovaní odboja;
- vedúcu úlohu komunistickej strany pri príprave a realizácii Povstania;
- boj slovenského ľudu proti fašizmu a za spravodlivý spoločenský poriadok v Československu ako dôležitú súčasť medzinárodného protifašistického boja;
- pomoc Sovietskeho zväzu Povstaniu a medzinárodný charakter Slovenského národného povstania.

Funkcionári, ktorí expozíciu schválili, mohli byť určite spokojní s jej obsahom. Prezentovala Povstanie ako určitý predstupeň socialistickej revolúcie. KSS bola opäť zobrazená ako široko-ďaleko vedúca politická sila SNP. nechýbali ani chvály na komunistické vedenie v exile, ovládnutie odborov, národných výborov či existenčnú pomoc Sovietskeho zväzu. Typický bol aj prehnaný význam, ktorý sa v Povstaní pripisoval partizánom (dostávali rovnaký priestor ako povstalecká armáda) či činnosti komunistov po skončení bojov a na oslobodenom území. Aj keď pomerne veľa informácií bolo venovaných i Čechom a Slovákom bojujúcim na Západe, nebolo to vôbec porovnateľné napr. s vykreslením Slovákov v partizánskom hnutí v ZSSR.⁵⁸

Medzi najvýznamnejšie vedecké aktivity Múzea SNP v rokoch normalizácie patrilo nepochybne vydávanie vlastného múzejného zborníka. Od roku 1976 do roku 1990 vyšlo 15 čísiel *Zborníka Múzea SNP*. Boli tu publikované výsledky vedecko-výskumnej práce historikov a odborného personálu Múzea, ale aj historikov iných vedeckých inštitúcií. Okrem obligátnych vedeckých štúdií (a samozrejme občas aj dobovej režimovej propagandy odkazujúcej sa významné výročia), materiálových štúdií či publikovaných dokumentov, resp. polemík a recenzií, nechýbali ani výsostne muzeálne zamerané články. Reflektovali najmä výskyt, ochranu či využitie rôznych múzejných a archívnych artefaktov k odboju, Povstaniu či druhej svetovej vojne v zbierkach Múzea i v iných obdobných inštitúciách, vrátane zahraničných (samozrejme dominantne zo „socialistického tábora“).⁵⁹

58 A MSNP. *Scenár expozície Múzea SNP*. Banská Bystrica, 1984.

59 Hneď prvé číslo z roku 1976 začínalo dobovým historicko-propagandistickým textom „dvojnásobného historika“ normalizačného režimu na Slovensku Viliama Plevzu „Historický význam

Napriek vyššie uvedenému obrazu o „druhom živote SNP“ v Banskej Bystrici nemožno hovoriť, že pripomínanie si Povstania sa v komunistickvej ére zužovalo iba na každoročné politicko-oslavné spoločenské oslavy k výročiam 29. augusta, či na zberateľskú, prezentačnú a vedeckú činnosť Múzea SNP a organizované masové školské či podnikové návštevy pamätných miest v meste a okolí, resp. prednášok, výstav a expozície Múzea. Povstanie žilo a pripomínalo sa vo verejnom priestore aj v statickejšej forme pamätných tabúľ a menších pomníkov a umeleckých diel umiestnených na miestach spojených konkrétne zo SNP, alebo iba všeobecne na miestach prenesene spojených z Povstaním, resp. s povstaleckým mestským centrom. Popri Pamätníku SNP bola (a stále je) v samotnom meste najdominantnejším pamätníkom socha partizána umiestnená na úbočí Urpína pri tzv. malej železničnej stanici. Hoci pôvodne tu nebolo takéto dielo plánované (počas vojny tu bola exponovaná socha Milana Rastislava Štefánika „stiahnutá“ z Komárna, ktoré sa v roku 1938 stalo dočasne súčasťou Maďarska), k 20. výročiu SNP tu bola odhalená práve táto „legendárna“ socha Karola Dúbravského.⁶⁰

Pri spätnom ohliadnutí sa po verejnej prezentácii SNP v Banskej Bystrici v povojnovej a komunistickvej ére sa nám javí „druhý život“ Povstania najmä ako sled každoročných politizujúcich osláv SNP, otvárania nových režimu poplatných stálych expozícií a výstav, či množstvo viac či menej hodnotných umeleckých diel a pamätných tabúľ rozosiatych v bývalom povstaleckom centre. Pri hlbšom zamyslení sa však jasne črtajú aj iné charakteristiky danej doby a pripomínania si Povstania. Vynárajú sa zrejme rysy Pamätníka SNP a najmä inštitucionálnej základne dokumentácie a prezentácie Povstania prostredníctvom Múzea SNP. To však netreba vnímať iba ako monumentálnu budovu, ale najmä ako pracovisko ľudí, ktorí zasvätili nemalú časť svojho života téme odboja a SNP. A napriek mnohým dobovým obmedzeniam vedeckej slobody a bádania prispeli svojou nemalou mierou k objektívnejšiemu pohľadu na dané fenomény tak, ako ich poznáme dnes. Veď stačí spomenúť, že v Múzeu SNP začínali či pracovali (niektorí dlhé roky) historici ako Pavel Bosák, Vojtech Dangl, Mária Dobríková, Karol Fremal, Milan Gajdoš, Marián Hronský, Vojtech Korim, Zlatica Zudová-Lešková, Ján Miroslav Ličko, Stanislav Mičev, Mária Moc-

---

Košického vládneho programu“ (s. 5–14). Silný dôraz práve na múzejníctvo dokumentovala v už spomínanom „štartovacom“ čísle neprehliadnuteľná skutočnosť, že až polovica z 338 strán časopisu bola venovaná získavaniu, spracovaniu, ochrane, sprístupneniu a prezentácii dvoj a trojrozmerných múzejných zbierok. *Zborník Pamätníka/Múzea Slovenského národného povstania I.* Martin 1976.

60 *Pomníky, pamätníky a pamätné tabule v Banskej Bystrici.* Ed. Borguľová, Jana. Banská Bystrica 2016, s. 104.

ková, Štefan Pažúr, Ján Stanislav, Ladislav Suško, Ladislav Takáč, či Vladimír Varinský. Múzeum bolo pracovným a spoločenským zázemím pre odbojárrov (Štefan Hanus, Ján Imro, Cyril Kuchta,⁶¹ Emil Perko, Jaroslav Šolc) a prostredníctvom „dobrých duší“ z Múzea špecifickou pomocou aj pre režimom prenasledovaných (Vilém Prečan, Hana Ponická...).⁶² A napriek dobovým formulákam a oficiálnemu poklonkovaniu sa režimovej interpretácii a prezentácii SNP ako oprávnenej vstupenky na právo komunistov vládnuť a ovládať slovenskú spoločnosť, vnútorné prostredie Múzea bolo ústretové pre relatívne slobodný výskum. To sa nakoniec začalo prejavovať najmä s nástupom uvoľňovania komunistickej totality v druhej polovici 80. rokov. Vtedy sa realizovali nielen výskumy, ale aj čiastkové prezentácie dovtedy ideologicky menej „vhodných“ tém ako napr. druhý odboj na Západe, resp. sa spomínali mená osobností „buržoázneho“ odboja a ich charakteristiky aj v prevažne pozitívnom zmysle, nie iba jednostranne stranícky tak, ako tomu bolo v predošlom období.

POUŽITÉ PRAMENE

Archívy:

Archív Múzea Slovenského národného povstania (A MSNP), Banská Bystrica:

f. C (zvukové nahrávky)

f. Múzeum Slovenského národného povstania

f. XV (plagáty a letáky)

Literárny scenár k expozícii Múzea SNP. Banská Bystrica 1969

Scenár expozície Múzea SNP. Banská Bystrica 1984

Dobová tlač:

Čas, 1945

Národné výbory, 1945

Literatúra:

BABUŠÍKOVÁ, Tatiana – MIČEV, Stanislav: Múzeum Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici. In: *Acta historica Neosoliensia* 10 (2007), s. 389–404

---

61 Dlhší čas zastával v Múzeu SNP funkciu predsedu Základnej organizácie KSS.

62 Na základe osobných rozhovorov s Jánom Stanislavom, Karolom Fremalom, Vojtechom Čelkom a knihy Hany Ponickéj *Lukavické zápisky* (Banská Bystrica 2025).

- ČERNÁK, Tomáš – SYRNÝ, Marek: *Husák: vrcholy a pády 1945–1951*. Bratislava 2018
- DOBRÍKOVÁ, Mária: Vznik a vývoj Múzea Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici v rokoch 1955–1985. In: *Zborník Múzea Slovenského národného povstania 10*. Martin 1985, s. 259–270
- JUDT, Tony: The Past is another country: Myth and Memory in Postwar Europe. In: *The Politics of Retribution in Europe. World War II and its Aftermath*. Eds. Deák, István – Gross T. Jan – Judd, Tony. Princeton 2000, s. 293–323
- LETTRICH, Jozef: *Publicistika 1945–1948 (články – prejavy – rozhovory)*. Eds. Guba, Ivan – Syrný, Marek. Banská Bystrica 2015
- MÍČEV, Stanislav: Múzeum Slovenského národného povstania – vizitka Slovenskej republiky. In: *Bystricoviny.sk*, 1. 11. 2021, online in: <https://www.bystricoviny.sk/zamyslenie/stanislav-micev-muzeum-slovenskeho-narodneho-povstania-vizitka-slovenskej-republiky/>
- MICHEL, Miroslav – KŠIŇAN, Michal: Slovenské národné povstanie. In: KŠIŇAN, Michal a kolektív: *Komunisti a povstania. Ritualizácia pripomínania si protifašistických povstaní v strednej Európe (1945–1960)*. Kraków 2012, s. 8–35
- MOCKO, Matej: Prvá historická konferencia o SNP (8.–9. december 1953). In: *Ve službách česko-slovenského porozumění/porozumenia*. Eds. Guba, Ivan – Macháček, Michal – Syrný, Marek. Praha 2016, s. 212–233
- Múzeum Slovenského národného povstania*. Bratislava 1985
- Pomníky, pamätníky a pamätné tabule v Banskej Bystrici*. Ed. Borgulová, Jana. Banská Bystrica 2016
- PONICKÁ, Hana: *Lukavické zápisky*. Banská Bystrica 2025
- Sborník Múzea Slovenského národného povstania I*. Banská Bystrica 1966
- Sborník Ústavu Slovenského národného povstania*, roč. I (1949), č. 4
- SNOPKO, Ladislav a kol.: *Obete varujú*. Bratislava 2004
- STANISLAV, Ján: 50 rokov Múzea Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici. In: *Zjednocovanie antifasistických síl na Slovensku v roku 1943: vznik a činnosť ilegálnej SNR*. Eds. Stanislav, Ján – Tóth, Dezider. Banská Bystrica 2005, s. 3–23
- SYRNÝ, Marek: Poslanci Komunistickéj strany Slovenska v povojnovom česko-slovenskom parlamente v rokoch 1945–1948. In: *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, sv. III. Eds. Kárník, Zdeněk – Kopeček, Michal. Praha 2004, s. 135–153
- SYRNÝ, Marek: *Slovenskí demokrati '44–48*. Banská Bystrica 2010
- VRAŽDA, Daniel: Keď prišiel do Banskej Bystrice Chruščov, socha Panny Márie nad tribúnou išla dolu – z histórie osláv SNP. In: *Denník N*, 28. 8. 2019, online in: <https://dennikn.sk/1566453/ked-prisiel-do-banskej-bystric>

ce-chruscov-socha-panny-marie-nad-tribunou-isl-dolu-z-historie-oslav-
snp/
Zborník Pamätníka/Múzea Slovenského národného povstania 1. Martin 1976

Oral history:

Príležitostné osobné rozhovory v rokoch 2014–2025 s Jánom Stanislavom, Karolom Fremalom a Vojtechom Čelkom